

УДК 341.9

ЖЕКЕ ҚҰҚЫҚТАҒЫ МҰРАГЕРЛІК ҚҰҚЫҚ

Оңайжанова Гүлдана Асанқызы

ongaizhanova_g@mail.com

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ заң факультеті
Халықаралық құқық мамандығының 3-курс студенті
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қаласы
Ғылыми жетекші – Сейдеш Б.Б

Аннотация

Тақырыптың өзектілігі: мұрагерлік құқық мәселелері қазіргі уақытта үлкен өзектілікке ие. Бұл-нарықтық қатынастардың қалыптасуы, азаматтарға мүлктік жеке меншік құқығын бекіту нәтижесінде мұрагерлік құқық мирасқорлығы тәртібімен өтуі мүмкін объектілер қатары едәуір кеңейгендігімен түсіндіріледі. Егер бұрын мұрагерлік бойынша ең құнды дүниелер, мысалы, автомобиль, саяжай, салым болса, қазір мұрагерлік объектілері пәтерлер, тұрғын үйлер, жер учаскелері және басқа да мүлік түрлері болуы мүмкін. Осыған байланысты мұрагерлік құқық нормаларының дамуы аса маңызды. Өз туысқандарына жинаған мүлкті беру ниеті әр адамның табиғи тілегі. Сондықтан мұрагерлік сұрақтары практикалық тұрғыдан таныс құбылыс болып табылады. Өсиетті жасау арқылы адам өзінің мүлкін өсиетке алғысы келетін адамдар тобын анықтайды және де өз еркі бойынша мұраға қалатын мүлкті анықтайды. Өсиет болмаған жағдайда заң бойынша мұрагерлік жүргізіледі. Біздің мемлекетіміздің экономикалық тұрақсыздығы жағдайында экономикалық негізді қайта құруда айқындаушы рөл берілуі тиіс, өйткені қоғамдық заңдардың сапасын жақсарту қажеттілігі мен олардың әлеуметтік әділеттілікті іске асырудағы құндылығы өте биік. Ал мұрагерлік құқығы, ең алдымен, әрбір азамат үшін еркін, өз қалауы бойынша мұраға қалдырушы қайтыс болған жағдайда әрі қарай мүлікке иелік ету кепілдігін білдіреді.

Тақырыптың ғылыми әзірлену дәрежесі: заң және өсиет бойынша мұрагерлік мәселесі ғылыми мақаланың пәні болып табылды. Атап айтқанда, теориялық негіз ретінде Басин Ю.Г. “Азаматтың құқығы”, Диденко А.Г. “Азаматтың құқығы”, Чигир В.Ф. “Физикалық және заңды бет сияқты азаматтың құқығының субъекттері” және азаматтық заңнаманы одан әрі реформалауға ықпал ететін басқа да еңбектер қызмет етті.

Зерттеу объектісі мен пәні: осы зерттеудегі объект Азаматтық құқық саласындағы Өсиет және заң бойынша мұраға алумен байланысты қоғамдық қатынастар болып табылады.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері: бұл жұмыстың мақсаты мұрагерлік туралы нормалардың эволюциясына құқықтық талдау жүргізу болып табылады. Осы ұстанымдардан Өсиет және заң бойынша мұрагерлік институтының кейбір теориялық мәселелері қаралды, сондай-ақ мұрагерлік туралы қазіргі заманғы заңнамаға талдау жүргізілді, оның кейбір кемшіліктері мен одан әрі жетілдіру перспективалары атап өтілді.

Аталған мақсат келесі міндеттерді қою және шешу болып табылады:

- өсиеттің ұғымын, түрлері мен нысандарын, сондай-ақ өсиеттің күшін жою, өзгерту және жарамсыз деп тану негіздерін зерттеу;
- заң бойынша мұрагерлік ұғымын, сондай-ақ субъектілер мен оның жекелеген түрлерін Қазақстанның мұрагерлік құқығы жүйесінде қарастыру;
- мұраны қабылдау, сондай-ақ мұрагерлік мүлкті қорғау жолымен мұрагерлік құқығына кіру ерекшеліктерін қарау.

Аннотация

Актуальность темы статьи: вопросы наследственного права приобретают в настоящее время все большую актуальность. Это объясняется тем, что в результате становления рыночных отношений, закрепления за гражданами права частной собственности на имущество – круг объектов, которые могут переходить в порядке наследственного правопреемства, значительно расширился. Если раньше самым ценным переходящим по наследству был, например, автомобиль, дача, вклад, то сейчас объектами наследства могут быть и квартиры, жилые дома, земельные участки и другие виды имущества. В связи с этим нормы наследственного права приобретают наибольшую важность. Желание передать нажитое имущество своим родственникам совершенно естественное желание каждого человека. И отсюда вопросы наследования становятся практически. Путем составления завещания человек определяет круг лиц, которым он хотел бы завещать свое имущество. Причем он определяет это самостоятельно, по своей

воле, по своему усмотрению он определяет наследуемое имущество. При отсутствии завещания происходит наследование по закону. В условиях экономической нестабильности нашего государства определяющая роль должна отводиться в преобразовании экономической основы, так как у общества возрастает потребность к улучшению качества законов и их роли в реализации социальной справедливости. А право наследования означает прежде всего гарантию для каждого гражданина свободно, по своему усмотрению распорядиться своим имуществом на случай смерти.

Степень научной разработанности темы: проблема наследования по закону и завещанию уже являлась предметом специальных научных исследований. В частности, теоретической основой послужили труды таких ученых как Басин Ю.Г. "Гражданское право", Диденко А. Г. "Гражданское право", Чигир В. Ф. "Физические и юридические лица" и другие труды, которые оказали и продолжают оказывать влияние на дальнейшее реформирование гражданского законодательства.

Объект и предмет статьи: объектом в настоящем исследовании являются общественные отношения в связи с наследованием по завещанию и закону в сфере гражданского права.

Цели и задачи: целью данной работы является проведение правового анализа эволюции норм о наследовании. С этих позиций рассмотрены также некоторые теоретические вопросы института наследования по завещанию и закону, а также проведен анализ современного законодательства о наследовании, отмечены некоторые его недостатки и перспективы дальнейшего совершенствования.

Указанной целью обусловлена постановка и решение следующих задач:

- исследование понятия, видов и формы завещания, а также основания отмены, изменения и признания завещания недействительным;
- рассмотрение понятия наследования по закону, а также субъектов, и его отдельных видов в системе наследственного права Казахстана;
- рассмотрение особенностей вступления в права наследования путем принятия наследства, а также охраны наследственного имущества.

Annotation

Relevance of the research article: issues of inheritance law are now becoming more and more relevant. This is due to the fact that as a result of the formation of market relations, securing the right of private ownership of property for citizens, the range of objects that can be transferred in the order of hereditary succession has significantly expanded. If earlier the most valuable inherited property was, for example, a car, a cottage, a Deposit, now the objects of inheritance can be apartments, houses, land plots and other types of property. In this regard, the rules of inheritance law are of the greatest importance. The desire to transfer the acquired property to their relatives is a completely natural desire of every person. And from here, questions of inheritance become practical. By making a will, a person determines the circle of persons to whom he would like to bequeath his property. Moreover, he determines this independently, at his own will, at his own discretion, he determines the inherited property. In the absence of a will, inheritance takes place by law. In the conditions of economic instability of our state, a decisive role should be given to the transformation of the economic basis, since society has an increasing need to improve the quality of laws and their role in the implementation of social justice. And the right of inheritance means first of all a guarantee for every citizen to freely dispose of their property at their own discretion in the event of death.

The degree of scientific development of the article: the problem of inheritance by law and will has already been the subject of special scientific research. In particular, the theoretical basis was the works of such scientists as Basin Yu. G. "Civil law", Didenko A. G. "Civil law", Chigir V. F. "Individuals and legal entities" and other works that have had and continue to have an impact on the further reform of civil legislation.

Object and subject of article: the object of this study is public relations in connection with inheritance by will and law in the field of civil law.

Research goals and objectives: *the purpose of this work is to conduct a legal analysis of the evolution of inheritance rules. From these positions, some theoretical issues of the institution of inheritance by will and law are also considered, as well as an analysis of modern legislation on inheritance, some of its shortcomings and prospects for further improvement are noted.*

This goal is determined by setting and solving the following tasks:

- study of the concept, types and form of a will, as well as the grounds for revoking, changing, and invalidating a will;*
- consideration of the concept of inheritance by law, as well as subjects, and its individual types in the system of inheritance law in Kazakhstan;*
- consideration of the features of entering into inheritance rights by accepting inheritance, as well as protection of inherited property.*

Мұрагерлік құқығы-қайтыс болған азаматтың немесе азаматшаның (мұра қалдырушының) мүліктік құқықтары мен міндеттерінің (мұраның) басқа адамдарға (мұрагерлерге) өту (мұрагерлік) тәртібі мен нысандарын реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы. ҚР Азаматтық Кодексінің 1038-бабына сәйкес мұрагерлік кезінде қайтыс болған адамның мүлкі (мұра, мұрагерлік мүлік) басқа адамдарға әмбебап құқықтық мирасқорлық тәртібімен, яғни біртұтас және сол сәтте өзгеріссіз түрде ауысады.

ҚР барлық азаматтары заң алдында тең және жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, тегіне, мүліктік және лауазымдық жағдайына, тұрғылықты жеріне, дінге көзқарасына, нанымына, қоғамдық бірлестіктерге қатыстылығына, сондай-ақ басқа да жағдайларға қарамастан мұрагерлік құқық саласында тең құқылы.

Мұрагерлік деп азаматтың қайтыс болғаннан кейін өзіне жеке меншік құқығымен тиесілі мүліктің, сондай-ақ мүліктік және кейбір жеке мүліктік емес құқықтар мен міндеттердің бір немесе бірнеше адамға ауысуы түсініледі.

Осы мұрагерлік жолымен берілетін мүлік-мұра деп аталады. Ал нақты анықтамасына келетін болсақ, мұра-мұрагерлерге тиесілі мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтар мен міндеттер.

Мүліктік құқықтардың құрамына қайтыс болған адамға тиесілі меншік құқығы, мұраға иелік ету құқығы, кредиттерде жинақтау құқығы, авторлық қаламақы алу құқығы, шаруашылық серіктестіктеріндегі үлес алу құқығы енгізіледі.

1042-бапқа сәйкес азаматтың қайтыс болған күні-мұраның ашылу күні болып табылады. Азамат қайтыс болды деп жарияланған кезде-азаматты қайтыс болды деп жариялау туралы сот шешімі заңды күшіне енген күн, ал азаматтың қайтыс болған күні деп оның болжамды қаза тапқан күні танылған жағдайда - сот шешімінде көрсетілген күн мұраның ашылу күні болып табылады.

Бір күнде бірге қайтыс болған азаматтар мұрагерлік құқықтық мирасқорлық мақсатында бір мезгілде қайтыс болды деп есептеледі және бірінен кейін бірі мұрагер бола алмайды. Бұл ретте олардың әрқайсысының мұрагерлері мұрагерлік етуге жеке-жеке шақырылады. Бірақ мұрагер деп танылған азамат мұрагерлікке қалдырушы азаматпен бір күннің 24 сағатының ішінде өмірден өтсе, ондай жағдайларда қайтыс болған адамның екеуінің де мүлкін мұраға алуға тек екінші қайтыс болған адамның мұрагерлері ғана шақырылуы мүмкін.

Мұра қалдырушының қайтыс болу фактісін растайтын және нотариус мұраның ашылу орнын куәландыратын дәлелдемелер ретінде қабылдауы мүмкін негізгі құжат мұра қалдырушының қайтыс болуы туралы АХАЖ органдары берген куәлік болып табылады. Егер қайтыс болу туралы куәлікте нақты қайтыс болған күні көрсетілмесе, ал қайтыс болған айы ғана көрсетілсе, онда осы айдың соңғы күні қайтыс болған күні болып есептеледі, ал егер онда тек қайтыс болған жылы ғана көрсетілсе - қайтыс болған күні және тиісінше мұраның ашылу уақыты көрсетілген жылдың 31 желтоқсаны болып табылады.

Мұраның ашылу орны-жалпы ереже бойынша (1043-бап) мұра қалдырушының соңғы тұрғылықты жері мұраның ашылу орны болып табылады. Азамат тұрақты немесе өмірінің басым бөлігі өткен жер тұрғылықты жері деп танылады.

Біздің жыл санауымызға дейінгі (б.ж.д) 16-9 ғасырларда мұрагерлік құқығының,оның ішінде заңды мұрагерлік және өсиет бойынша мұрагерлік деген ұғымның болғандығын растайтын дәлелдер Ежелгі Мысыр ескерткіштерінен табылған. Бұл ескерткіштерден мұра қалдырушы өзінің заңды мұрагерін белгілі себептер болған жағдайда мұрадан шектей алатындығын көруге болады. Мұнда бірінші дәрежелі мұрагерлер – мұра қалдырушының балалары болмаған жағдайда,екінші дәрежедегі заңды мұрагерлері – бауырлары арасында мұра тең бөлінген. Құл иеленушілік кезеңінде ең дамыған мұрагерлік құқығы б.ж.д 6-шы ғасыр мен біздің жыл санауымызша (б.ж) 5-ғасырлар арасында жазылған Рим құқығы бүгінгі таңдағы азаматтық құқығының негізгі десек дұрыс болар. Рим құқығында мұрагерлер, заң немесе өсиет бойынша мұрагер болған. Осылайша, Рим құқығында өсиет бойынша мұрагерлік болған жерде заңды мұрагерлікке жол бермеген. Бұл құқықта да өсиеттің нысаны ашық түрде болғандықтан мұра қалдырушы халық алдына шығып өсиетін жариялаған.

Біздің жыл санауымызша 6-шы ғасыр мен 14-ші ғасырлар арасындағы феодалдық кезеңде мұрагерлік құқығы айтарлықтай даму көрсетпеген. Бұл кезеңде жерге қатты негіз бергендіктен, жерді мұрагерлер арасында бөлмеген, майорат жүйесі (системасы) бойынша жерді ең үлкен ұлы иеленіп отырған. Мұнымен бірге діннің әсерінен мұрагерлер арасында теңдік болмаған, әйелдердің құқығы еркектерден азырақ болған.

Бастамасы осынау терең тарихтан бастау алатын атадан балаға мирас болып қалатын дүниелерге деген құқық күні бүгінде біздің мамандығымыздың бір маңызды саласы ретінде танылып отыр. Олай дейтін себебім, ол халықаралық жеке құқықтың ішіндегі өмірлік практикаға қанық адамзат құқықтарының бірі болып табылады. Әр елде мұрагерліктің берілу негізі мен жолдары әр қилы. Жер бетінде қанша ұлт өкілі болса, олардың әр қайсысының өз мемлекеттерінің заңдарына сай тәртіптері қарастырылған. Соның ішінде өз еліме тоқталайын. Өсиет бойынша мұрагерлік Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 1046-бабына сәйкес: азаматтың ол қайтыс болған жағдайда өзіне тиесілі мүлікке билік ету жөнінде өз ықтиярын білдіруі өсиет болып танылады. Азамат өзінің барлық мүлкін немесе оның бір бөлігін заң бойынша мұрагерлер тобына кіретін де, кірмейтін де бір не бірнеше адамға, сондайақ заңды тұлғаларға және мемлекетке өсиет етіп қалдыра алады. Өсиетті өзі жасауға тиіс. Өкіл арқылы өсиет жасауға жол берілмейді. Өсиет қалдырушы себебін түсіндірместен заң бойынша мұрагерлердің біреуін, бірнешеуін немесе барлығын мұрадан айыруға құқылы. Егер өсиеттен өзгеше туындамаса, заң бойынша мұрагерді мұрадан айыру оның ұсынылу құқығы бойынша мұрагерлік етуші ұрпақтарына қолданылмайды. Мұра қалдырушы кез келген мүлік туралы өкімді қамтитын өсиет жасауға құқылы. Мұра қалдырушы жасалған өсиеттің оны жасағаннан кейін кез келген уақытта күшін жоюға және өзгертуге ерікті және күшін жоюдың немесе өзгертудің себебін көрсетуге міндетті емес.

Мұраға құқық туралы куәлік беру туралы Азаматтық кодекстің 1073-бабында былай делінген: “Мұра ашылған жер бойынша нотариус мұрагердің өтінішімен оған мұрагерлікке құқық туралы куәлік беруге міндетті.Мұрагерлікке құқық туралы куәлік мұра ашылған күннен бастап алты ай өткеннен кейін беріледі.”

Өсиет бойынша да, заң бойынша да мұрагерлік кезінде, егер нотариуста куәлік берілуін сұраған адамдардан басқа тиісті мүлікке не бүкіл мұраға қатысты басқа мұрагерлер туралы анық деректер болмаса, куәлік аталған мерзім өткенге дейін де берілуі мүмкін.

Азаматтық кодекстің заң бойынша мұрагерді мұрагерлікке шақырудың кезектілігі туралы және олардың мұрадағы үлестерінің мөлшері туралы ережелері мүдделі мұрагерлердің мұра ашылғаннан кейін жасалған әрі нотариат куәландырған келісімімен өзгертілуі мүмкін. Алайда мұндай келісім оған қатыспайтын мұрагерлердің, сондай-ақ міндетті үлеске құқығы бар мұрагерлердің құқықтарына нұқсан келтірмеуі тиіс (Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 1060-бабы).

Айтылғандарды жинақтай келе:

өсиет қалдырушының өсиет қалдырмауынан немесе өсиеттің жоқ болуы салдарынан;
мұрагер өсиетте көрсетілген мұрадан бас тартса немесе қабылдамаса;

өсиет бойынша мұрагер мұрагерліктен шеттетілсе, яғни ол лайықсыз мұрагер деп танылса;

өсиетте мүліктің бір бөлігі ғана өсиет етілсе;

өсиет ішінара немесе толығымен дұрыс болмаса;

мұра қалдырушы өсиет қалдырмас бұрын мұрагері қайтыс болса, заңды мұрагерліктің өзге жағдайлары пайда болатынын анықтауға болады.

Іс жүзінде заңды мұрагерлік өсиет бойынша мұрагерліктің балама түрі болып табылады. Оның өсиет бойынша мұра қалдырудан айырмашылығы сонда, өсиет бойынша мұрагерлікте мұрагерлерді тану және олардың өзара мүлікті бөлісу тәртібін өсиет қалдырушы белгілейді. Ал заңды мұрагерлік негізінде пайда болатын мұрагерлік құқық заңда белгіленген тәртіпке сәйкес жүзеге асырылады.

Сондай-ақ мұрагер мен мұра қалдырушының туыстық қатынастары:

АХАЖ органдарының куәлігімен;

метрлік кітапшалардан алынған көшірмелер арқылы;

туыстық қатынастар фактісін белгілеу туралы заңды күшіне енген сот шешімімен анықталады.

Мұрагерлік кезек тәртібі Азаматтық кодекстің баптарына сәйкес жүзеге асырылады. Заң бойынша мұрагерлердің бірінші кезегімен мұраны мұра қалдырушының балалары, ол қайтыс болғаннан кейінгі кезде көзі тірі болған балалары, сондай-ақ мұра қалдырушының жұбайы мен ата-анасы тең үлеспен алады. Негізінен, мұрагерлік мүлік мұра қалдырушының жақын туыстарына ауысады. Мұра қалдырушының жақын туыстары деп, мұра қалдырушының балаларын, жұбайы, ата-анасы, асырап алушылары, асырап алған балалары, әкешесі бір және әке-шешесі бөлек аға-інілері мен апа-сіңлілері (аға-қарындастары), ата-әже, немерелерін айтады.

Көріп отырғанымыздай, мұра қалдырушының балалары бірінші кезекке еніп отыр. Егер ата-ананың некесі заңды деп танылса, онда балалары әкесінің және шешесінің, заңды мұрагері болып есептеледі. Заңсыз некеден туылған балалар шешесінің (егер іс-әрекеттері заңға қайшы келмесе) мұрагері бола алады. Ал әкесінің мұрагері деп, егер ата-анасының бірге жазған арызы негізінде неке органынан немесе әке болуды тану фактісі сотта дәлелденген ретте ғана танылады.

Мұрагерліктің қыр-сыры практикалық жағдайларға байланысты тереңірек таныла береді. Негізінен алғанда, бұл құқық саласы-өте қызық. Біздің күнделікті тіршілігіміздің әр қадамы заңның ережелерімен ұштасып жатыр. Оны біріміз байқасақ, екіншіміз аса мән де бермейміз. Бірақ! Осы қарапайым тіршілік заңдарын назарда ұстасақ, өмір сүру әлдеқайда жеңіл болмақ. Себебі ереже сақталса, күніміз де тыныш. Менің негізгі мақсатым мұрагерлік секілді оңай және қызықты құқық салаларын түсіну арқылы маман ретінде де, қоғамның бір кірпіші адам ретінде де оң жолмен жүру болатын.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ярошенко К. Б. Мұрагерлік туралы жаңа заңнама. Шаруашылық және құқық. - 2002. - № 3. - с. 12 - 19;
2. Қазақстан Республикасының азаматтың кодексінің өзгеріспен және толықтыруларлармен 1995 г. 31 тамызынан, 2007 г. 7 тамызының "Заңгер" деген баспа 2007 г. Алматы.
3. Басин Ю.Г. Азаматтың құқығы. – Алматы: Заңгер
4. Диденко А.Г. Азаматтың құқығы. Ортақ бөлік. Дәрістің курсы. "Нұр – тығыздауыш". – Алматы, 2006.
5. Чигир В.Ф. Физикалық және заңды бет сияқты азаматтың құқығының субъекттері. – Минск,
6. Азаматтың құқығы: оқулық. Ч. II / ред. астына А.П. Сергеевтің, Ю.К. Толстого. М.,

7. Азаматтың құқығының: бөлік екі. Міндеттеуші құқық: Отв дәрісінін/ курсы. ред. О.Н. Бақшалардың. М., 1997. С.